

Dreptul la moștenire al soțului supraviețuitor

TEZĂ DE DOCTORAT

REZUMAT

Dreptul la moștenire al soțului supraviețuitor trebuie privit în perspectiva generală a instituției moștenirii. Aceasta e evolutat asemenea unui fluviu în cadrul unei alpii al cărei curs a fost determinat, printre altele, de superstiție, interese materiale sau de putere, educație, ignoranță etc.

Cu diferite justificări, în diferite momente ale istoriei dreptului nescris și ulterior scris, instituția dreptului la moștenire al soțului supraviețuitor a cunoscut o evoluție determinată în primul rând de statutul acestuia în cadrul familiei restrânse și familiei extinse.

Pentru că cei mulți nu au găsit o modalitate de a legifera împreună au decis să delege această prerogativă celor puțini. Cei puțini au fost și sunt motivați nu atât de binele general cât de binele individual. Astfel, finalitatea actului de a legifera al celor puțini pentru cei mulți vine deseori în sprijinul și spre binele celor puțini.

Încercările populațiilor de a determina corpul legislativ să legifereze în vederea ameliorării vieții celor mulți au fost sortite de cele mai multe ori eșecului. Revolta față de prețurile carburanților în țara noastră nu a determinat grupul de indivizi aflați la conducerea țării să ia măsuri pentru a determina scăderea acestora. Mișcarea Occupy Wall Street, începută cu dorința declarată de a porni o revoluție mondială împotriva lăcomiei capitaliste, nu doar că nu a atras un răspuns copleșitor din partea maselor și societăților afectate de acest sistem economico-politic, ci a și fost prezentată, de mijloacele mass-media, ca o ciudățenie.

Speranța omenirii de ameliorare a calității vieții moare strivită de fatalitatea ignoranței și lipsei de educație a celor mulți. Asemenea unei tragedii grecești, umanitatea nu poate evita destinul implacabil de a fi condamnată la o existență mizeră tocmai datorită felului în care acționează.

În spiritul celor de mai sus, legiuitorul român a preferat să nu aducă modificări semnificative instituției moștenirii în Noul Cod Civil și cu atât mai puțin dreptului la moștenire al soțului supraviețuitor.

Lucrarea de față tratează în primele două capitole instituția moștenirii și evoluția dreptului la moștenire al soțului supraviețuitor, în capitolul al treilea, dezvoltă dreptul la moștenire al soțului supraviețuitor în reglementarea Legii nr. 319/1944 și în reglementarea Noul Cod Civil în vigoare de la 1 octombrie 2011, apoi, în capitolul al patrulea, urmărește dreptul la moștenire al soțului supraviețuitor în legislațiile unor state europene și ale altor state de pe diferite continente, iar în ultimul capitol abordează succint procedura succesorală notarială. Lucrarea cuprinde în încheiere concluzii și propuneri *de lege ferenda*.

Capitolul I încearcă să definească moștenirea și să deslușească necesitatea reglementării acestei instituții. Cu ce drept poate un individ să stabilească cui îi rămân bunurile mobile și imobile precum și drepturi asupra unor bunuri incorporale? Cu ce drept poate interveni structura de conducere (șamanul, căpetenia, voievodul, regele, împăratul, statul etc.) în determinarea formei și conținutului transferului de proprietate *mortis causa*?

Același capitol încearcă să surprindă câteva din aspectele care au determinat sensul evoluției instituției moștenirii în general și a dreptului la moștenire al soțului supraviețuitor în special.

Prin urmare, moștenirea are două sensuri: un prim sens în care moștenirea înseamnă trecerea dreptului de proprietate asupra unor bunuri, mobile sau imobile, de la o persoană decedată la o persoană în viață și un al doilea sens în

care noțiunea de moștenire se referă la totalitatea bunurilor și drepturilor rămase de pe urma persoanei decedate.

Instituția moștenirii prin care înțelegem toate cele trei coordonate – defunctul, bunurile, moștenitorul – a evoluat, s-a dezvoltat și a fost modelată, printre altele, de următoarele: religie, obișnuință, factorul economic, factorul putere.

Convingerile religioase au determinat omul să își pună problema trecerii sale în lumea morților. În orice societate, acest moment a presupus diferite ceremonii. O parte din acestea erau îndeplinite de către cel ce urma să decedeze, altele însă, și cele mai importante întrucât nerespectarea lor putea avea consecințe dezastruoase pentru cel decedat în lumea de dincolo, erau duse la îndeplinire de către persoanele cele mai apropiate. Dintr-un punct de vedere, consolidarea ideii de a moșteni a apărut și ca o modalitate de a asigura defunctului ducerea la îndeplinire a ceremoniilor cu ocazia trecerii sale. În acest sens, cea mai sigură modalitate de a convinge pe succesorul ales de a le duce la îndeplinire era de a-i lăsa acestuia parte însemnată din bunurile sale.

Odată întipărite adânc convingerile privind necesitatea îndeplinirii ceremoniilor funerare, precum și obligația rudelor apropiate de a îndeplini aceste ceremonii și de a moșteni bunurile defunctului, obișnuința și obiceiul s-au transformat în legi nescrise. Problema nu se mai punea cu privire la calitatea de rudă sau nu a celui care moștenește și dacă averea celui decedat trebuia să treacă la moștenitori, ci, dacă averea trebuie să treacă ca întreg la moștenitori și dacă dreptul de a moșteni revine tuturor apropiaților defunctului (copii – fete sau băieți, soție) sau doar unei singure persoane (primul născut, ultimul născut etc.).

De-a lungul timpului, însăși existența moștenirii ca instituție a fost pusă sub semnul întrebării. Există o justificare pentru moștenire? Ar trebui desființată moștenirea? Ce îndreptățește pe cel ce se naște într-o familie bogată să

moștenească acea avere în timp ce un altul să moștenească sărăcia lucie a familiei sale?

Este moștenirea un factor de progres și dezvoltare a umanității? Servește ideea de moștenire în mod echitabil tuturor sau avantajează doar pe cei norocoși?

”Contrastul dintre palatul milionarului și coșmelia muncitorului” a contrariat pe cei care s-au aplecat cu un ochi critic asupra ideii de moștenire. Alte critici au avut în vedere posibilitatea de a obține avere fără nici un efort și au văzut moștenirea ca un izvor al inegalității economice.

Deși abolirea moștenirii este o întreprindere la fel de hazardată ca interzicerea cafelei de către sultanii otomani în secolele al XVI-lea și al XVII-lea sau ca interzicerea alcoolului pe meleagurile noastre de către Burebista, a existat un moment în istorie când fără a ține seamă de rădăcinile adânci pe care le au credințele religioase, obiceiul, spiritul proprietății private, conducătorii unui popor au îndrăznit să o legifereze.

Consideram că moștenirile al căror activ net depășește o anumită valoare ar trebui fie impozitate cu 90% fie făcute în totalitate venit la bugetul de stat cu destinația învățământ, acțiuni caritabile, cercetare în domeniul sănătății, pe scurt, aceste valori ar trebui să contribuie la ameliorarea vieții individului de rând întrucât însăși existența acestora este determinată de existența individului.

Cea mai mare moștenire pe care părinții în general, și mai cu seamă cei bogați, o pot lăsa copiilor lor este educația și înzestrarea lor cu aptitudini și calități menite să le asigure succesul și în plan patrimonial.

Am precizat în lucrare că, cel puțin în statele dezvoltate sau în curs de dezvoltare, unde speranța de viață a crescut în ultimele decenii, conceptul clasic de moștenire nu își mai găsește justificarea în întregime.

Conform site-ului World Life Expectancy durata medie de viață pentru femeii în România este de 76,2 ani iar pentru bărbați este de 69 de ani. Conform

aceluiași site, durata medie de viață pentru femei în țările dezvoltate este de peste 80 de ani, iar pentru bărbați de peste 75 de ani.

Astfel, dacă într-o familie se naște un copil când părinții au 30 de ani, iar aceștia decedează peste 39 de ani sau peste 45 de ani, este tot atât timp pentru copilul respectiv să devină complet independent financiar și material, bazându-se pe aptitudini și calități dobândite prin educație în cadrul familiei cât și în mod instituționalizat, atât el cât și familia pe care o întemeiază la rândul său, fără să mai aștepte moștenirea părinților săi și fără să mai aibă nevoie de aceasta.

Dacă durata de viață a oamenilor în țările dezvoltate este din ce în ce mai mare iar posibilitățile de a se realiza material ale copiilor lor sunt de asemenea în creștere atunci limitarea valorilor ce pot fi moștenite pare o soluție realizabilă în viitor.

Capitolul al II-lea urmărește evoluția dreptului la moștenire al soțului supraviețuitor în dreptul roman din timpurile celor Douăsprezece Table până în Roma imperială precum și pe teritoriul de astăzi al României.

Moștenirea în dreptul roman a cunoscut cel puțin trei etape precum cea a legii celor Douăsprezece Table, a dreptului pretorian și apoi a dreptului imperial.

Prin aceste perioade, dreptul la moștenire al soțului supraviețuitor a prins cu greu contur existând doar ca prevedere legală și rareori căpătând substanță în realitate.

Am văzut cum problema moștenirii soțului supraviețuitor se pune cu precădere în ceea ce o privește pe soție întrucât, într-un fel sau altul, soțul era afectat material rareori după decesul acesteia.

Căsătoria în Roma timpurie putea fi *cum manu* și *sine manu*. În primul caz, soția intra sub autoritatea soțului său ieșind de sub autoritatea tatălui ei, bunurile sale devenind bunurile soțului său. În cel de al doilea caz, soția nu intra sub autoritatea soțului său, toate bunurile sale rămânând în proprietatea sa.

Prima era accesibilă exclusiv cetățenilor romani, cea de a doua era accesibilă atât cetățenilor romani cât și străinilor. În timp, cea de a doua formă de căsătorie o înlătură pe prima.

În dreptul roman femeia era mereu sub autoritatea unei persoane de sex masculin.

În ceea ce privește moștenirea *ab intestat*, în această perioadă, dacă era căsătorită *cum manu*, femeia venea la moștenire împreună cu copiii din căsătorie având dreptul la o parte de copil sau la întreaga moștenire dacă nu existau descendenți, dacă era căsătorită *sine manu*, între soți nu exista nici un drept reciproc de moștenire. Doar mai târziu, legislația Justiniană a recunoscut dreptul văduvei sărace de a avea anumite pretenții la moștenirea soțului decedat în condiții normale.

În ceea ce privește teritoriul de azi al României, datorită inexistenței dreptului scris pentru o perioadă îndelungată de timp, cercetătorul este nevoit să urmărească legislațiile populațiilor vecine pentru a putea presupune care ar fi fost obiceiurile populațiilor din spațiul carpato-danubiano-pontic cu privire la instituția moștenirii în general și la dreptul la moștenire al soțului supraviețuitor în special.

Ulterior, în dreptul scris, până la Codul civil din 1864, dreptul la moștenire al soțului supraviețuitor prinde ușor contur fiind în anumite perioade superior în prevederile legislative chiar și codului civil de inspirație franceză.

După anul 1864 și până la Legea nr. 314/1994 reglementările din domeniul ce face obiectul prezentei lucrări nu au recunoscut soțului supraviețuitor drepturi prea largi. Soțul supraviețuitor venea la moștenire după rudele defunctului.

Soțul supraviețuitor nu a fost văzut ca o rudă a defunctului nici până la codul civil și nici până la Legea nr. 314/1994.

Capitolul al III-lea dezvoltă întinderea dreptului la moștenire al soțului supraviețuitor în reglementarea Legii nr. 319/1944 în vigoare până la 1 octombrie 2011.

Legea sus-menționată a adus schimbări majore. Pe lângă restrângerea ordinii succesoriale operată anterior și întărită prin art. 6 din Legea nr. 319/1944, soțul supraviețuitor cunoaște o augmentare a drepturilor sale succesoriale sub forma cotelor de moștenire ce i se cuvin în concurs cu clasele de moștenitori legali, primește un drept de abitație asupra locuinței comune în anumite condiții, este scutit de cauțiunea prevăzută de art. 566 din Codul civil, i se recunoaște un drept de moștenire asupra mobilelor și obiectelor aparținând gospodăriei casnice, precum și asupra darurilor de nuntă.

Noua reglementare depășea limitările determinate de sex în baza principiului egalității între bărbat și femeie, lasă uitării diferențierile în drepturi bazate pe avere, nu distinge în funcție de existența sau inexistența descendenților ori dacă soții erau sau nu despărțiți în fapt la data decesului unuia dintre ei.

În ciuda justificărilor privind necesitatea recunoașterii dreptului la moștenire al soțului supraviețuitor bazate pe presupusa afecțiune reciprocă dintre soți, acesta nu este inclus în prima clasă de moștenitori legali (clasa descendenților defunctului), ci concurează cu oricare dintre clasele chemate la moștenire, cota ce i se cuvine din moștenirea soțului decedat modificându-se în mod corespunzător. Conform acestei reglementări, soțul supraviețuitor deși nu face parte din nici una din clasele de moștenitori legali nu este înlăturat de la moștenire și nici nu înlătură, la rândul său, moștenitorii defunctului cu vocație la succesiunea acestuia.

Prevederile aplicabile dreptului la moștenire al soțului supraviețuitor după intrarea în vigoare a Noului Cod Civil sunt de asemenea tratate în Capitolul al III-lea precum și la finalul acestuia pentru o mai clară expunere a subiectului.

Noua reglementare aduce ușoare modificări dreptului de moștenire al soțului supraviețuitor în ceea ce privește, spre exemplu, dreptul de abitație al acestuia, cuantumul rezervei soțului supraviețuitor, calitatea de moștenitor sezinar etc.

Cu privire la întinderea drepturilor succesoriale ale soțului supraviețuitor noua reglementare preia dispozițiile Legii nr. 314/1994. Astfel soțul supraviețuitor vine la moștenire împreună cu oricare dintre clasele de moștenitori legali și în absența moștenitorilor din aceste clase culege întreaga moștenire.

Considerăm că s-a pierdut ocazia instituirii unui nou sistem de drept succesoral în ceea ce privește pe soțul supraviețuitor, acesta fiind în continuare considerat a nu fi pe picior de egalitate cu ceilalți moștenitori ai defunctului.

Cu privire la dreptul la moștenire al soțului supraviețuitor dorim să menționăm că în orice epocă în timp, indiferent de prevederile legale, potențaii vremii precum și cei ce aveau educație au avut posibilitatea să transfere *mortis causa* drepturi asupra soțului supraviețuitor.

Capitolul al IV-lea tratează mai detaliat dreptul la moștenire al soțului supraviețuitor în legislația franceză precum și în alte state europene, și în țări de pe celelalte continente.

Spre deosebire de legiuitorul român care a manifestat o inerție ieșită din comun în ceea ce privește legiferarea în materie succesorală și, în special, în ceea ce privește drepturile succesoriale ale soțului supraviețuitor, legiuitorul francez încearcă în mod repetat identificarea unei formule în materie succesorală care să mulțumească toate părțile implicate (defunctul – în ceea ce privește libertatea de a testa, familia defunctului, soțul supraviețuitor, statul, societatea franceză, notariatul – în ceea ce privește punerea în practică a prevederilor legislative, interesele cercurilor de putere etc.).

Paradoxal însă, până la reformele din anii 2001 și 2006 din legislația franceză în domeniul dreptului la moștenire al soțului supraviețuitor, legislația românească a fost superioară celei franceze. Egalitatea în drepturi a soților a fost introdusă în România cu mult înaintea Franței unde a fost recunoscută abia în 1985 prin Legea nr. 85-1372 din 23 decembrie. Dreptul la moștenire al soțului supraviețuitor a fost în România de la promulgarea Legii 319/1944 în plină proprietate, în Franța, după ce a fost omis, practic, de codul Napoleon, soțului supraviețuitor i s-a recunoscut în 1866 dreptul la uzufructul operelor literare sau artistice ale soțului decedat apoi în 1891 i s-a recunoscut dreptul la un sfert din moștenire în uzufruct precum și la o pensie alimentară ce purta asupra moștenirii când venea în concurs cu descendenții, iar în 1925 i s-a dat dreptul de a moșteni întreaga avere în uzufruct când venea la moștenire în concurs cu colateralii ordinari

Legislația franceză a cunoscut numeroase modificări pentru a ajunge la forma pe care dreptul la moștenire al soțului supraviețuitor o cunoaște în prezent. Celelalte state europene cunosc instituția dreptului la moștenire al soțului supraviețuitor după modelul francez, după modelul Rusiei sovietice, sau după modelul Common Law. Aceste modele au fost adaptate la specificul populațiilor respective.

Aceeași observație este valabilă în linii mari și pentru legislațiile celorlalte state de pe mapamond ale căror prevederi în materie succesorală sunt, în general, influențate de sistemul de drept aplicabil: drept civil, common law, sistem de drept musulman, sistem de drept mixt.

Capitolul al V-lea expune pe scurt procedura succesorală notarială nu în integralitatea ei ci aplicat pe subiectul lucrării și anume dreptul la moștenire al soțului supraviețuitor.

Sunt redate aspecte privind procedura succesorală notarială sub incidența reglementărilor anterioare intrării în vigoare a Noului Cod Civil precum și aspecte privind această materie după 1 octombrie 2011 și noutățile pe care această reglementare le aduce.

În prezent, procedura succesorală notarială nu este obligatorie înainte de sesizarea instanței cu dezbateră moștenirii. Obligativitatea dezbaterii succesiunii la biroul notarial ar fi permis degrevarea instanțelor de judecată de acțiunile fără caracter contencios aflate pe rolul acestora având ca obiect dezbateră succesiunii.

Cu titlu de exemplu, în noua reglementare este introdusă instituția lichidării regimului matrimonial ce are loc cu ocazia divorțului sau în cadrul dezbaterii succesiunii.

Concluziile și propunerile *de lege ferenda* converg spre propunerea unui nou sistem în materia moștenirii care să confere libertate mai mare individului de a dispune *mortis causa* cu privire la bunurile sale și care să recunoască soțului supraviețuitor statutul său în cadrul familiei defunctului asimilându-l rudelor de gradul I ale acestuia prin introducerea sa în prima clasă de moștenitori legali.

În ceea ce privește pe soțul supraviețuitor și dreptul său la moștenirea defunctului său soț determinantă este tratarea acestuia de către societate ca un adevărat membru al familiei defunctului și nu ca un intrus.

De asemenea, propunem ca acest sistem nou să prevadă condițiile în care diferite categorii de moștenitori ai defunctului să beneficieze de drepturi specifice, izvorâte din căsătorie sau din rudenie, care să le asigure un trai decent, drepturi care să fie imputate asupra moștenirii.

În ceea ce privește curentul de unificare legislativă în Uniunea Europeană în domeniul succesoral și al certificatului de moștenitor ne exprimăm rezerve față de oportunitatea unui astfel de demers.

Introducerea unei abordări uniforme a modului de împărțire a moștenirii în toate statele membre ale Uniunii Europene va atrage nu doar frustrarea populațiilor cărora li s-ar impune o abordare diferită de cea pe care și-o doresc dar, ar și limita posibilitățile de dezvoltare ale dreptului succesoral.

Este adevărat că o abordare unificată a instituției moștenirii ar da structurilor de conducere atât la nivel statal cât și la nivelul uniunii noi mecanisme și modalități de control al individului și al circulației capitalului.

Ne apropiem cu pași repezi de lepădarea preocupării de a păstra capitalul în cadrul familiei, tribului, gintei și de a fi martorii preocupării intense a structurii statale de a controla distribuția și circulația capitalului.

Cu un impact uriaș asupra vieții individului legislația unei țări trebuie să țină pasul cu dezvoltarea societății și să fie un factor al dezvoltării acesteia.

În această aventură, legiuitorul nu poate porni cu prejudecăți, cu imperative inerte, cu superficialitate, cu interesul de a servi anumite segmente ale societății, ci cu onestitate, cu deschidere și cu dorința de a da individului o unealtă cu ajutorul căreia acesta să trăiască demn și cu siguranța că drepturile sale sunt apărute.

Legea poate fi un liant, un factor de unitate și apropiere între membrii unei societăți însă este de multe ori un factor de perpetuare și adâncire a diferențelor și inegalității dintre aceștia.

BIBLIOGRAFIE

I.

1. **Al-Haj Muhammed Ullah**, *The muslim law of inheritance*, Kitab Bhavan, New Delhi, 1999
2. **Blackstone William**, *Comentarii*, la adresa de internet <http://www.lonang.com/exlibris/blackstone/>
3. **Beaubrun M.**, *Droits du conjoint survivant: une réforme pour le plaisir*, 2001
4. **Carnegie Andrew** în *Evanghelia Bogăției și alte eseuri de actualitate*, editura The Century Co., New York, 1900, <http://www.archive.org/details/cu31924001214539>
5. **Catala P.**, *Pour une réforme des successions*, 1999
6. **Diamond Jared**, *De ce e sexul o plăcere? Evoluția sexualității umane*, Editura Humanitas, București, 2007
7. **Forgeard Marie-Cécile, Richard Crône, Bertrand Gelot**, *Le nouveau droit des successions et des libéralités*, editura Defrénois, 2007
8. **Frédérique Julienne**, *Successions et libéralités*, Bréal, 2010
9. **Guinchard Serge, Debard Thierry**, *Lexic de termeni juridici* 2011, Ediția a 18-a, Dalloz
10. **Halfina R.O.**, *Dreptul de moștenire în URSS*, Editura de Stat, Redacția Juridică, București, 1952
11. **Herodot**, *Istoriei*, Cartea a II – a, Editura Teora, București, 1998
12. **Hugot Jean, Jean-Francois Pillebout**, *Les droits du conjoint survivant*, Colecția Carré Droit, ediția a 2-a, 2005
13. **Ian Sumner, Hans Warendorf**, *Inheritance Law Legislation of the Netherlands. A translation of Book 4 of the dutch civil code, procedural provisions and private international law legislation*, Intersentia Antwerp – Oxford, 2005

14. **Jubault Christian**, *Droit Civil. Les successions. Les libéralités*, ediția a 2-a, Montchrestien, 2010
15. **Justinian**, *Digestele lui*, vol I, Cartea 1 Editura University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1998
16. **Justinian**, *Institutele lui*, traduse cu note de J. Tr Abby și Brian Walker, http://www.archive.org/stream/institutesofjust00abdyuoft/institutesofjust00abdyuoft_djvu.txt. Project Gutenberg's The Institutes of Justinian, în traducerea lui J.B.Moyle. Textul întreg se găsește pe internet la adresa: <http://www.gutenberg.org/dirs/5/9/8/5983/5983.txt>
17. **Malaurie Philippe, Laurent Aynès**, *Lws successions. Les libéralités*, ediția a 3-a, Defrénois, 2008
18. **Masao Ishimoto**, *L'influence du code civil français sur le droit civil japonais* în *Revue Internationale de Droit Comparé*, anul al 6-lea, nr. 3, iulie – septembrie 1954, Paris
19. **Minussi Daniele**, *Le Successioni*, Editura Juridică Simone, Napoli, 2008
20. **Mouralis Denis**, *Le sort du conjoint survivant en France et en Ontario. Un exercice de droit comparé*, Editura Presses Universitaires D'Aix – Marseille, 2003
21. **Peterson A. Mark**, *Korean Adoption and Inheritance. Case Studies in the Creation of a Classic Confucian Society*, Cornell University, Ithaca, New York, SUA, 1996
22. **Rawson Beryl**, *The family in ancient Rome. New perspectives*, Editura Cornell University Press, Ithaca, New York, 1992
23. **Read Harlan Eugene**, *Abolirea Moștenirii*, The Macmilian Company, New York, 1918.
24. **Sohm Rudolph**, *Instituțiile Dreptului Roman*, în traducerea lui James C. Ledlie, Editura Gorgias Press, New Jersey, 2002
25. **Standish Grove Gradi**, *A manual of the Mahommedan Law of inheritance and contract*, H. Allen and Co., Londra, 1869
26. **Tavano Francesco**, *Testamento e Donazioni*, Ediția a V-a, Editura FAG, Milano, 2006
27. **Titus Livius**, *Ab urbe condita*, traducerea Paul Găleşanu, Editura Teora, București, 2000

II.

1. **Albu Ioan**, *Dreptul familiei*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975
2. **Bacaci Alexandru, V.-C. Dumitrache, C. Hageanu**, *Dreptul Familiei*, ediția a III-a, Editura All Beck, 2002
3. **Amza T. Ion**, *Căsătoria și divorțul în vechiul drept românesc*, Editura Sylvi, București, 2001
4. **Bacaci Alexandru, Gheorghe Comănița**, *Drept civil. Succesiunile*, Editura ALL BECK, București, 2003
5. **Bacaci Alexandru, V.-C. Dumitrache, C. Hageanu**, *Dreptul Familiei*, ediția a III-a, Editura All Beck, 2002
6. **Bodoașcă Teodor, Teodora Drăghici**, *Tratat de dreptul familiei*, ediția a II-a, revăzută, partea I, Căsătoria, editura Dimitrie Cantemir, Tîrgu Mureș, 2011
7. **Boia Lucian**, *Istorie și mit în conștiința românească*, Editura Humanitas, București, 2005
8. **Bordeianu (Zaharia) Anca Magdalena**, *Lucrare de licență*, 2010, nepublicată
9. **Bottea Vasile**, *Drepturile de succesiune ale soțului supraviețuitor în dreptul roman și român. Teză pentru licență*, Tipografia "Dacia" Hotel de France, București, 1903
10. **Chirică Dan**, *Drept civil. Succesiuni*, Lumina Lex, 1999
11. **Ciutacu Florin**, *Drept civil român, Devoluțiunea succesorală, legală și testamentară, culegere de spețe*, Editura ROLCRIS, București, 2001
12. **Colectiv, Coordonator Ion Dogaru**, *Drept civil. Succesiunile*, ALL BECK, 2003
13. **Colectivul pentru vechiul drept românesc**, *Legiuirea Caragea*, Ediție critică. Editura Academiei RPR 1955
14. **Colectiv**, *Îndreptarea Legii*, Editura Academiei RPR, București, 1962
15. **Colectiv**, *Istoria Dreptului Românesc*, Vol. I, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980
16. **Conduratu Gr. C.**, *Compararea Drepturilor Succesorale Ale Soțului Supraviețuitor În Dreptul Roman, Codicile Callimachi Și Caragea, Codul Napoleon Și Codul Alecsandru Ion I.*, Tipografia Lucrătorilor Asociați, Marinescu & Șerban, București, 1898
17. **Davis Anastase A**, *Dreptul de succesiune al veduvei sărace. Teză pentru licență*, Tipografia lucrătorilor asociați, Marinescu & Șerban, București, 1902

18. **Dârjan Traian**, *Jurisprudența civilă a instanței supreme 2003-2007*, Ed. C.H. Beck, București, 2008
19. **Dârjan Traian**, *Practică judiciară de casare în materie civilă 2010 – 2011*, Editura C.H. Beck, București, 2011
20. **Deak Francisc**, *Tratat de drept succesoral*, Editura Actami, București, 1999
21. **Deak Francisc**, *Tratat de drept succesoral*, Editura Universul Juridic, București, 2002
22. *Dicționarul explicativ al limbii române* editat de Academia Română ediția a II-a, editura Univers Enciclopedic, București, 1998
23. **Eliescu Mihail**, *Curs de succesiuni*, Humanitas, 1997
24. **Filitti Georgeta**, *Testamente, antologie*, Editura Notarom, București, 2007
25. **Hamangiu C., I. Rosetti-Bălănescu, Al. Băicoianu**, *Tratat de drept civil român*, vol I, All, București, 1996
26. **Hamangiu C., I. Rosetti-Bălănescu, Al. Băicoianu**, *Tratat de drept civil român*, vol III, Bic All, București, 1998
27. **Ioan G. Mihuță**, *Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem și a altor instanțe judecătorești pe anii 1975-1980*, Editura Științifică și Pedagogică, București, 1982
28. **Ionescu George**, *Drepturile femeii veduve și sărace în averea soțului decedat*, Teză pentru licență, Tipografia Constantin Georgescu, Alexandria, 1895
29. **Leș Ioan**, *Manual de drept notarial*, Curs universitar, Ediția a 2-a, Editura C.H.Beck, București, 2008
30. **Macovei Dumitru**, *Drept civil. Succesiuni*, Editura Fundației Chemarea, Iași, 1993
31. **Murzea Cristinel, Emil Peonaru**, *Donația și Testamentul. Studiu de doctrină și jurisprudență*, Hamangiu, 2007
32. **Petrescu G.P.**, *Succesiunile*, vol. I, Tipografia Gutenberg, București, 1895
33. **Petrescu Raul**, *Drept succesoral. Moștenirea. Devoluția și Împărțea*. Oscar Print
34. **Pivniceru Mona Maria, Susanu Claudia, Tătărușanu Doinița**, *Moștenirea legală și testamentară. Împărțea moștenirii. Practică judiciară*, ediția a 2-a, Editura Hamangiu, București, 2009

35. **Porumb Grațian**, *Codul de procedură civilă comentat și adnotat II*, Editura Științifică, București, 1962
36. **Rădulescu Andrei**, *Codul nostru civil în anii 1925-1945, Monitorul oficial al imprimeriilor statului, imprimeria națională*, București, 1946
37. **Ricu Carmen Simona**, *Moștenirea legală. Partajul succesoral. Practică judiciară adnotată*, Editura Hamangiu, București, 2009,
38. **Rosetti-Bălănescu L., Ovid Sachelarie, Nic. G. Nedelcu**, *Principiile Dreptului Civil Român*, Editura de Stat, 1947
39. **Stanciu Elena**, *Drepturile succesoriale ale soțului supraviețuitor*, Editura Hamangiu, București, 2008
40. **Stănciulescu Liviu**, *Drept civil. Contracte și succesiuni*, Ediția a 4-a revizuită și actualizată, Editura Hamangiu, 2008
41. **Stănciulescu Liviu**, *Drept civil. Contracte speciale. Succesiuni*, Editura ALL BECK, București, 2002
42. **Stoica Veronica**, *Soțul supraviețuitor, moștenitor legal și testamentar*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Editas, București, 2004
43. **Turianu Corneliu**, *Succesiunile și partajul succesoral, Culegere de practică judiciară*, Ediția 2, Editura C.H.Beck, București, 2008
44. **Ungureanu Ovidiu, Munteanu Cornelia**, *Eseu asupra clasificării bunurilor în dreptul civil*, Editura Universul Juridic, București, 2010
45. **Zinveliu Ioan**, *Dreptul la moștenire în Republica Socialistă România*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975

III.

1. **Albulescu E. C.**, *Discuții referitoare la cota succesorală a soțului supraviețuitor în unele situații speciale*, în *Dreptul* nr. 3/2007
2. **Rădulescu Octavian, Amalia Rădulescu, Paula Rosenberg**, *Dovada calității de moștenitor*, în *Revista Dreptul* nr. 4/2002
3. **Curtea de Apel Cluj**, *Buletinul Jurisprudenței*. Repertoriu anual. 2009
4. **Curtea de Apel Cluj**, *Buletinul Jurisprudenței*, Repertoriul anual, 2009, Editura Universul Juridic, București, 2009
5. **Curtea de Apel Cluj**, *Buletinul Jurisprudenței*, Repertoriul anual, 2008, Editura Universul Juridic, București, 2008

6. **Curtea de Apel Timișoara**, *Buletinul jurisprudenței*. Repertoriu anual. 2008
7. *Dreptul* nr. 3/2007
8. **Înalta Curte de Casație și Justiție**, *Buletinul Jurisprudenței, Culegere de decizii pe anul 2009*, Editura C.H. Beck, 2010
9. **Lefebvre Brigitte**, RÉCENTS DEVELOPPEMENTS EN DROIT DES SUCCESSIONS : LE DROIT QUÉBÉCOIS, p. 3. Textul integral al articolului se găsește pe internet la adresa:
<http://www2.law.uu.nl/priv/aidc/PDF%20files/IIA1/IIA1%20-%20Canada%20%28Quebec%29.pdf> (la 24.08.2011)
10. **Morin Christine**, *La liberté de tester: évolution et révolution dans les représentations de la doctrine québécoise*, p.345, 346. Textul integral al articolului se găsește pe internet la adresa:
http://www.usherbrooke.ca/droit/fileadmin/sites/droit/documents/RDUS/volume_38/38-2-morin.pdf (la 24.08.2011)
11. **Zăvoi Aurelian Paul**, *Certificatul de moștenitor și posibilitatea înscrierii ca succesori a persoanelor decedate la momentul eliberării acestuia*, *Revista de Științe Juridice, Craiova* nr. 4/2006